

KEMAL TAHİR'İN "NOTLAR" I ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

Muhammed HÜKÜM*

ÖZET: Kemal Tahir (1910-1973) bir romancı olarak Türk Edebiyatı içerisinde mühim bir mevkidedir. Bunun yanında romanlarının, yeni ve farklı fikirler ihtiva eden düşünsel arka planı itibariyle özgün bir düşünce adamı vasfı taşır. Kemal Tahir, Türk toplumunun yapısı üzerinde düşünürken sanatçı yönünü daima ön planda tutar. Bu açıdan onun fikirleri, sanatın düşünceye sağladığı imkânlardan da istifade eder. Roman, hikâye, şiir, senaryo gibi birçok türde eseri olan Kemal Tahir, eserlerini oluştururken kendine has bir çalışma metodu uygular. Gözlemlerini ve okumalarını öncelikle notlar haline getiren Kemal Tahir'in, bu notları daha sonra romanları için kullandığı fark edilebilir. Kemal Tahir'in büyük bir kısmı Osmanlı alfabesi ile yazılmış notları, 1989-1993 yılları arasında yayımlanmıştır. Kemal Tahir'in eşi Semiha Tahir, Cengiz Yazoğlu, Baykan Sezer, Nihat Ülgen, Sabire Dosdoğru gibi isimler tarafından toplam 15 cildi bulacak biçimde basılmıştır. *Notlar*; sanat, edebiyat ve dil, roman taslakları, Osmanlı-Türk toplumunun özellikleri, sosyalizm gibi konu başlıkları altında tasnif edilmiştir. *Notlar* üst başlığı ile yayınlanan bu çalışmada; Kemal Tahir'in mektupları, soruşturmalara verdiği cevapları, romanlar için tuttuğu ve okuduğu kitaplardan çıkardığı notları ile toplumsal konulara ilişkin yorumlarını içeren birçok yazısı bir araya getirilmiştir. *Notlar* bu açıdan bakıldığında Kemal Tahir'in özgün ve yerli sanat görüşü ve düşünce dünyası üzerinde ayrıntılı bilgi edinilebilecek önemli bir kaynaktır.

Anahtar Kelimeler: Kemal Tahir, Sanat Edebiyat Notları, Roman Notları, Batılılaşma.

Analyzing Kemal Tahir's "The Notes"

ABSTRACT: Kemal Tahir (1910-1973) has a very important position in Turkish Literature as a novelist. In addition, due to the intellectual background of his novels, which contain new and different ideas, kemal is an original thinker.. Kemal Tahir always prioritizes his artistic aspect while thinking about the structure of Turkish society. In this respect, his ideas also benefit from art's opportunities for thought. Kemal Tahir, who has many types of works, such as novels, stories, poems, and screenplays, applies a unique working method while creating those works. It can be noticed that Kemal Tahir, who first made notes of what his observations and readings, later used these notes for his novels. Kemal Tahir's notes, mostly written in the Ottoman alphabet, were published between 1989 and 1993. It was eventually published in total of 15 volumes by Kemal Tahir's wife, Semiha Tahir, Cengiz Yazoğlu, Baykan Sezer, Nihat Ülgen, Sabire Dosdogru. *The Notes*; art, literature and language, novel drafts, characteristics of Ottoman-Turkish society, socialism. In this study, which was published with the title of *The Notes*; Kemal Tahir's letters, his answers to his questionnaires, his notes he took for novels and from the books he read, and many of his writings, including his comments on social issues, have been brought together. From this point of view, *The Notes* are an important source from which detailed information can be obtained on Kemal Tahir's original and indigenous art view and his opinions.

Keywords: Kemal Tahir, Art and Literature Notes, Novel Notes, Westernization.

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, hukumster@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7308-3033

Giriş

Kemal Tahir, Türk toplumunun özgün bir kimliği olduğuna ilişkin yargısını dile getiren gerçekçi romanlarıyla Türk edebiyatında kayda değer bir konumdadır. Fakat "Entelektüel portresi, roman dünyası, metodolojisi ve sosyal teorisi ile onun bir bütün olarak sadece romancı kimliğiyle algılanması çok zordur. Toplumsal gerçeğin tarihle olan derinlikli ilişkisi onu günübirlikten tarihe, bireylerden toplumsal oluşuma, salt tespitten araştırmaya, olaylardan olgulara ve sorunlara yöneltmiştir."¹ Romancılığını da estetik ve toplumsal arayış üzerine konumlandıran Kemal Tahir'in farklılığı; olay, olgu ve durumlar karşısında cesaretle geliştirdiği düşünsel birikimle ilgilidir. Kurtuluş Kayalı, Kemal Tahir'in Türkiye'deki ideolojik kamplaşmaların ötesinde üst düzey bir entelektüel portresi çizdiğine ve bu portrenin Türk akademisi tarafından yeterince algılanmadığına işaret eder². Gerçekten de tarih, sosyoloji, siyaset ve ideoloji, Kemal Tahir'in sanatının doğrudan bağ kurduğu alanlardır. Bu konularda Kemal Tahir'in çağına söyleyeceği birçok fikir bulunmaktadır. Söz konusu fikirlerin anlaşılması ve yeniden yorumlanması konusunda, *Notlar* önemli bir kaynak teşkil eder.

Kemal Tahir, Türk romanını tarih, siyaset, politika ve sosyolojiyi odağa alarak bir düşünce geliştirme biçimi olarak düşünmüştür. Kemal Tahir'in *Notlar*'ı bu açıdan bakıldığında henüz roman haline gelip estetik bir hüviyet kazanmamış özgün fikir çekirdekleridir.

Notlar'ın derleyicilerinden Cengiz Yazoğlu'nun ifadesi ile Kemal Tahir'in *Notlar* üst başlığıyla 15 cilt halinde bir araya getirilen bu yazıları, 1931-73 yılları arasında yazarın defterlere, kâğıtlara, ajandalara, takvim yapraklarına, hâsılı kâğıt olarak elinin altında bulunan her şeye, eski Türkçe ile yazdıklarının önemli bir bölümünü kapsar. Bu notların önemli bir özelliği, hayatı boyunca insanlara ve olaylara romancı gözüyle bakan yazarının dünyayı algılama biçimini gösteriyor olmasıdır. *Notlar* takip edildiğinde Kemal Tahir'in, bir sanatçı olarak yazdıklarıyla Türk romanının yasalarını belirlemeye çalışırken, arka planda da ülkesinin ve toplumunun ana karakteristiğine dair bilimsel nitelikte özgün yorumlar ürettiği gözlemlenebilir. Yine notlarından hareketle yaptığı bu değerlendirmelerin kendi kronolojisi içerisinde tutarlı bir biçimde, ayrıca döneminin tartışmalarını da yüklenerek romana dönüştüğü gözlemlenebilir. Tahir'in peşinde olduğu karakteristik yapının roman formuna bürünmeden önceki ilk kaynakları notlarıdır. Bu açıdan *Notlar* hem estetik hem teorik hem de ideolojik bir kaynaktır.

Notların tasnif edilip yayımlanmasında Semiha Uzunhasan'ın, Sabire Dosdoğru'nun ve kardeşi Ratip Tahir'in büyük emeği vardır. Naci Çelik Berksoy, Baykan Sezer, Melda Kalyoncu, Nihat Ülgen de notların tasnif edilip yayımlanmasında emeği geçen diğer isimlerdir. Notların nihai halini almasının önemli mimarlarından biri de Cengiz Yazoğlu'dur. Yazoğlu'nun 1989'da başladığı tasnif ve yayımlama işi, 1993'te 15. cilt ile son bulmuştur. Bağlam Yayınları tarafından ilk kez yayımlanan notlar, daha sonra İthaki Yayınları tarafından değiştirilmeden tekrar yayımlanmıştır.

Notların ilk dört cildi *Sanat Edebiyat* üst başlığıyla isimlendirilmiştir. 5. cilt *1950 Öncesi Şiirler ve Ziya İlhan'a Mektuplar*; 6. cilt *1950 Öncesi Cezaevi Notları* başlığıyla neşredilmiştir. 7, 8 ve 9 numaralı ciltler alt başlık olarak *Roman Notları 1*, *Roman Notları 2*, *Roman Notları 3* başlıklarıyla tasnif edilmiştir. *Roman Notları 1*'de de *Topal Kasırga* ve *Darmadağın Olan Devlet* adlı romanların ilk taslakları bulunur. *Roman Notları 2*'de *Batı Çıkmazı*, *Roman Notları 3*'te ise

¹ Sezgin Kızılcelik, *Özgün ve Sosyal Bir Teorisyen Olarak Kemal Tahir*, İstanbul: Anı Yayıncılık, 2012, s. 140.

² Kurtuluş Kayalı, *Kemal Tahir'in Entelektüel Portresi*, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2023, s.47-55.

Patriot Ömer ve Gülen Azap Çıkmazı adlı romanların notları bulunmaktadır. 10. Cilt, sanatçının *Devlet Ana* romanında en olgun haliyle kavramsallaştırdığı ve fikir dünyasının en çok tartışılan meselelerini içeren notlar olarak değerlendirilebilir. Başlığı *Osmanlılık ve Bizans* olan 10. ciltte Asya Tipi Üretim tarzı (ATÜT) ve Selçuklu'dan Tanzimat'a kadar Türk toplumunun özgün yapısının tarihî kökleri tartışılır. 11. cildin başlığı *Batılaşma*dır. Kemal Tahir'in "Batılılaşma" kavramı yerine "Batılaşma" kavramını kullanması bilinçli bir tercihtir. Bu özgün kavramsallaştırma, sanatçının Doğu-Batı düşüncesini karşılaştırması sonucunda ortaya çıkmıştır. Onun temel tezini de ifade eden bu kavram ona göre, "bir kimlik yitirme ve yerli değerlerden uzaklaşma sürecidir."³ Notların 12. cildi *Çöküntü*, 13. Cilt ise *Sosyalizm Toplum ve Gerçek* başlığını taşır. 12. cilt *Kitap Notları* şeklinde isimlendirilmiştir. Bu cilt, Kemal Tahir'in okuduğu kitapları ve bunlardan hareketle geliştirdiği düşünceleri içerir. Tarihle ilgili kitapların Naima, Peçevi gibi birinci elden kaynaklar olması önemlidir. Son cilt olan 15. cilt ise 1940'lardan itibaren Orhan Kemal ve sonradan evleneceği Semiha Uzunhasan'la mektuplaşmalarını içerir.

On beş ciltlik notlar, her ne kadar tasnifinde titizlikle çalışılmış olsa da okunması zor bir külliyat oluşturur. Bu zorluğun ilk nedeni, notların tarihlerinin tam olarak belli olmayışdır. Kemal Tahir gibi gerçeğin sürekli değiştiğine inanan, "yine yanıldık" demekten gocunmayan bir düşünce adamının yazdıkları kronolojiden bağımsız takip edilmeye çalışıldığında, zaman zaman büyük çelişkiler gibi görünen kimi sapmalar ortaya çıkar. *Notlar*'ın temel eksiklerinden biri derleyenlerin de belirttiği üzere, dağınık halde olmalarıdır. Kronolojik belirsizliğine paralel olarak notların sanatçının düşünsel gelişim seyrinin hangi aşamalarını temsil ettiği de belirsizdir. Konulara göre tasnif edilerek basıldığı için notları okumak meşakkatlidir.

Notların farklı ciltlerde aynı başlık ve konularda tasnifi de başka bir problem olarak değerlendirilebilir. Kemal Tahir'in çeşitli soruşturmalara verdiği cevaplardaki düzeltmelerin, metnin orijinalini korumak kaygısıyla tekrar tekrar kitaplara alınması, bir karışıklık yaratmıştır denilebilir.

Bu sebeple notlar üzerine yapılmış çalışmaların yazarının düşünsel gelişimi ve romancılık kronolojisini yedeğinde tutarak ilerlemesi gerekir.

Sanat Edebiyat Notları

Kemal Tahir'in notlarının ilk dört cildi *Sanat Edebiyat* başlığında sınıflandırılmıştır. 1. cilt 1989'da 4. cilt ise 1990'da basılmıştır. İlk kitap, notların el yazısı ile oluşturulmuş kapaklarından örneklerle başlar. *Sanat-Edebiyat Notları*'nın 1. cildinde yazarın tuttuğu notlar, "Türk Romanı ve Batı, Edebiyat Nedir, Neye Yarar? Türk Romancısının ve Okurunun Ödevleri, Varoluşçuluk, Divan Edebiyatı Üstüne, Sanat Politika ve Gerçekçilik" gibi başlıklar üzerine yoğunlaşır. Bu başlıklar altında, romancının çeşitli soruşturmalar için verdiği cevaplar da vardır. Bu cevaplar kendi romancılığını, gerçekçilik anlayışını, Batı romanı hakkındaki görüşlerini içeren bir yekûn oluşturur. Kendi ifadesiyle otuz yıl boyunca "insanlara, olaylara hiç aralıksız romancı olarak bakan"⁴ Kemal Tahir "Kapana kısılmış ve tarihin ekonomik-sosyal yasalarının baskısı altında"⁵ yaşayan insanı açıklayarak gerçeğe ulaşacağına inanır. Bu notlarda, kendi romancılığıyla ilgili düşüncelerinde, Marksizm etkisinin yoğun olduğu dönemin etkisi hissedilir:

Ben romanlarımı, Batılı Efendiye "Efendimiz, bunalımdasınız! Alınız bununla biraz avununuz, eğleniniz!" diye yazmıyorum. "Beri bak hayvan! Soyguncu olduğun için bunalımdasın! Seni bu bunalımdan ya ölüm kurtarır ya soygunculuğa karşı çıkman! Bak sana senden üstün insanı

³ Muhammed Hüküm, *Şair Sosyolog: Kemal Tahir*, İstanbul: İthaki Yayınları, 2017, s.236.

⁴ Kemal Tahir, *Notlar 1, Sanat ve Edebiyat*, haz., Cengiz Yazoğlu, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1989a, s.7.

⁵ A.g.e, s.69.

gösteriyorum! Bunaltın artsın diye yazıyorum. Yani Tagor, Ivo Andric, Kazancakis gibi satılmış, alçaklar gibi değil, Doğu'nun gerçek devrimcileri gibi...⁶

Bu açıklamada Tahir, dilimize *Batı Çıkmazı*⁷ olarak çevrilen, Dostoyevski'nin Puşkin'in ölümü üzerine yaptığı konuşmayı işaret eder ve Türk milletinin işlediği kötülüklerle değil, ruhunun derinlerinde acı çeken büyük insanlığıyla ölçülmesi gerektiğini vurgular. Bu vurgu, aslında Türk edebiyatındaki insan tipinin daha çok Batı edebiyatındaki insan tipiyle karşılaştırılması ve mahkûm edilmesine karşılık olarak yazılmıştır. Kemal Tahir, bu baskı karşısında yerlilik vurgusu yapar. "Türk Romanı ve Batı" başlıklı kısa yazıda Kemal Tahir'in Tagor, Andriç ve Kazancakis gibi (ona göre aslında Doğulu) yazarları "satılmış alçaklar" olarak nitelemesi Doğu halkları adına kendi yabancılaşmış aydınlarına karşı yerli bir savunmadır. Bu ciltte Kemal Tahir'in romanda tip meselesi üzerine yazdıkları, Fethi Naci'nin "kahramanlarından nefret etme" suçlamasına da bir cevap olarak değerlendirilmelidir:

"(Türk milletini) Bütün cesurluğu, korkaklığı, doğruculuğu, palavracılığı, cimriliği, cömertliği, kibirliliği, alçak gönüllülüğü, kabalığı, kibarlığı, anlayışı avantalığı ile geberesiye severim."⁸ *Beş Romancı Tartışıyor* açıktoturumunda, Orhan Kemal'in "ideal tip" oluşturma konusunda kendisine yönelik beklentilerinin karşısına gerçekçiliği koyan Kemal Tahir, bu ciltte bir soruşturmaya verdiği cevapta, tip oluşturma stratejisini "Ceza olarak onu (roman kahramanını) okuyucuların yargılaması için orta yere atar geçerim. Biraz kancıklık gibi gelirse de galiba en doğrusu bu"⁹ cümlesi ile izah eder.

Tip meselesi bağlamında döneminde büyük tartışmalara yol açmış bir başka konu, Kemal Tahir'in Atatürk'ü romanlarında yansıtmaya biçimidir. Bu konuda kendisine sorulan soruya verdiği cevap, gerçekçilik anlayışıyla tutarlı olduğu kadar politik süreçleri değerlendirme açısından da önemlidir:

Hiçbir Paşa, ne yapmış olursa olsun bu halka, Allah olacak, Allah tanıtılacak güçte sayılamaz. Ancak ödevini yapmıştır. Karşılıksız biz ona ne kadar şan şeref vermişsek o kadar da eleştirmek hakkı kazanmışızdır... Şan şeref verirken miskalle tartmamışsak, eleştirirken de miskalle tartmak zorunda değiliz... Anadolu halkları en küçük kişisiyle, en büyük paşaların kaynağı olduğu için, bütün gelmiş gelecek paşalardan üstündür. Babaları paşa da olsa böyledir; çünkü ne kadar uzağa gidersek gidelim, babalarının babası halktan biridir.¹⁰

Bu cevabı *Yorgun Savaşçı* ve *Kurt Kanunu* romanlarında bir tip olarak kullandığı Mustafa Kemal hakkında sorulan bir soruya cevap olarak vermiştir. 1. ciltteki soruşturmalarda, Kemal Tahir "Roman nedir? Büyük roman nedir? Kalıcı roman nedir?" sorularına cevap verirken, roman yazımını etkileyen dış etkenleri de irdeler. Ona göre tarih bilincinden yoksun bir roman düşünülemez. Aynı zamanda kendi toplumunun gerçekliğinden yoksun bir roman, roman sayılamaz. Dram meselesine önemle eğilen Kemal Tahir, insandan hareketle toplumun dramını anlatmayı hedeflediğini açıklar. Dili iyi kullanmayı romancının temel görevleri arasında sayan Kemal Tahir, kendi dilini öğrenmeyi önemsemeyen romancıları eleştirir. Batı romanı ile Türk romanını kıyaslayarak özgün Türk romanına ulaşmanın yollarını işaret eder.¹¹

Edebiyatı "belki açlığı gideremeyecek; fakat insanlara neden aç olduklarını, bu açlığı hangi yoldan, hangi güçle yenebileceklerini gösteren, onlara davranma korkusuzluğu veren"¹² bir girişim olarak gören Kemal Tahir'in roman konusundaki yorumları toplumsal, sistemli ve

⁶ A.g.e, s.34.

⁷ F. M. Dostoyevski, *Puşkin Üzerine Konuşma: Batı Çıkmazı*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992.

⁸ Kemal Tahir, *Notlar 1, Sanat ve Edebiyat* haz. Cengiz Yazoğlu, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1989a, s.45.

⁹ A.g.e, s.51.

¹⁰ A.g.e, s.66.

¹¹ Sümeyye Dinler Köksal, "Kemal Tahir'in Notlarına Yansıyan Roman Poetikası" *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27/1 (2017), s.41.

¹² Kemal Tahir, *Notlar 1, Sanat ve Edebiyat* haz., Cengiz Yazoğlu, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1989a, s.35.

analitiktir. 1. ciltte İsveçli Türkolog Johanson'ın mektubuna karşılık olarak yazılmış yazıda, vurgu genellikle Osmanlı toplumunun Batı feodalitesi karşısındaki farklılığı ve romancının kendi diline karşı sorumluluğu üzerinedir. Kitaba alınan ve 1955 yılında yapıldığı tahmin edilebilecek bir soruşturmada dil meselesi üzerinde durur. Özellikle dilde sadeleşme konusuna değinen Kemal Tahir, Nurullah Ataç'ı bu konuda metot açısından eleştirir. Beğendiği romancılar olarak Avrupa'da Balzac, Flaubert, Zola, Maupassant, Malraux, Dostoyevski, Gogol, Cervantes, Dickens, J. London, Steinbeck, Hemingway gibi gerçekçi ve naturalist yazarları sayar. Türk romancıları için gerçekçilik temeline Türk ruhunun eklenmesi zaruretinden bahseder. Beğendiği Türk sanatçılar ise Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Rahmi, Ahmet Rasim, Sadri Ertem, Sabahattin Ali, Yakup Kadri, Memduh Şevket, (bazı hikâyeleriyle) Sait Faik, Haldun Taner, Orhan Kemal ve Yaşar Kemal'dir. Kemal Tahir'in soruşturmalara verdiği cevaplarda, gayet disiplinli bir çalışma süreci ile eserlerini yazdığı her satırda anlaşılır. Roman anlayışını izah ederken kendi romanlarından *Kurt Kanunu* ve *Yorgun Savaşçı*; Batı romanından da *Goriot Baba*, *Madam Bovary*, *Suç ve Ceza* romanlarını örnek gösterir. Temelde, romanı sıkıştırılmış insanın ruhunu açığa çıkarma amacıyla yazdığını söyler. 1965 ve 72 tarihleri ile belirlenmiş yazılarda, dünya romanı karşısındaki Türk romanı, roman ve ideoloji, romanda yerlilik kavramları üzerinde durur. Roman üzerindeki yorumlarında, Batı romanının tarihsel köklerinden Türk romanının gelişimine kadar yaptığı ayrıntılı değerlendirmeler sosyoloji ve sosyal psikoloji ile bağlar içermesi açısından önemlidir. Batı toplumları ve Türk toplumu arasındaki farkları roman gerçekliği çerçevesinde anlatırken, politikadan dine, kültürden tarihe kadar birçok noktaya değinmesi Kemal Tahir'in düşünce dünyasının işleyişini gösterir. Aynı ciltte divan edebiyatı üzerine değerlendirmeler yaparken, edebiyattaki yapının oluşumunda hamilik sistemini odağı alması özgün bir değerlendirmedir. Osmanlı sanatını zaaflarıyla Batı sanatından daha gerçekçi bulan Kemal Tahir için Doğu sanatı, bütün dış görüntülerdeki aldatmacalarına rağmen Batı sanatından daha insancıldır. Bu düşüncenin sosyal yansımalarının yer yer *Devlet Ana* ve *Bozkırdaki Çekirdek*'te kurgusallaştırıldığı sezilebilir.

Sanat Edebiyat Notları'nın 2. cildi de bir soruşturma ile başlar. *Köyün Kamburu* romanı üzerine sorulan sorulardan, soruşturmanın kitabın basıldığı yıl olan 1959'da gerçekleştirildiği tahmin edilebilir. Soruşturma çerçevesinde köy romanı üzerine düşüncelerini ortaya koyar. Sorulan sorular, Mehmet Seyda'nın düzenlediği *Beş Romancı Köy Romanı Üzerine Tartışıyor* adlı açık oturumdaki tartışmalara yöneliktir. Açık oturumda Orhan Kemal, Kemal Tahir'i köyü bilmeden, köyde yaşamadan köy romanı yazmakla suçlamıştır. Suçlamaya karşı olarak Tahir'in verdiği cevap, soruşturmada ayrıntılı olarak okunabilir. 2. ciltte Kemal Tahir, edebiyat ve sanat üzerindeki görüşlerini toplumla ilgili düşüncelerini destekleyecek biçimde kullanır. Batılılaşma ile ilgili fikirleri de bu bağlamda aynı ciltte kendisine yer bulur. Batılılaşmayı "Batı'nın tarihsel koşullarını yaşamamış toplumların Batı'ya benzemeye uğraşması"¹³ olarak tanımlayan Kemal Tahir, bu düşünme biçiminin Türk toplumunu "iki gerçekli bir toplum hâline getirdiğini"¹⁴ ve bu ikinci gerçeği inşa eden Türk aydınının bilerek ya da bilmeyerek tarihine ve toplumuna ihanet içinde olduğunu açıkça söylemekte bir beis görmez.

Başlığı *Dil Dosyası* olarak belirlenen 3. ciltte, Kemal Tahir'in dil üzerine yazdığı yazılar bir araya getirilmiştir. Dosyanın başlangıcında dil bilimiyle ilgili okuduğu kitaplardan çıkardığı notları ayrıntılı bir biçimde aktarır. Daha sonra Humbolt'un dil-kültür ilişkisi üzerinden yazdıklarını detaylı bir biçimde yorumlar. Kitabın son kısmında ise özellikle Nurullah Ataç üzerinden Türkçedeki özleşme çabalarına sosyolojik açıdan ciddi eleştiriler getirir. Dilin tanımı ve niteliği üzerinden ilerleyen yazılarda dikkat çekici olan, Kemal Tahir'in morfoloji,

¹³ Kemal Tahir, *Notlar 2 Sanat ve Edebiyat*, haz., Cengiz Yazoğlu, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1989b, s.232.

¹⁴ Kemal Tahir, *Notlar 4 Sanat ve Edebiyat*, haz., Cengiz Yazoğlu, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1990a, s.105.

semantik, semiyotik gibi kavramlar ve Latince tarihi konusunda geliştirdiği düşüncelerdir. Okuduğu yabancı kaynaklardan aldığı notları Türkçe açısından yorumlayan Kemal Tahir, Türkçenin gelişimini kültür tarihi üzerinden okur. Dil-millî kültür ilişkisi bu yazıların odak noktasıdır. Özellikle Humbolt'un dil-kültür bağlantısı üzerine yazdıkları, onun için önemli bir çıkış noktasıdır. Dilin kökü, gelişim merhaleleri, duygusal tarafı, fizyolojik durumu, zekâ ile ilişkisi bu konuda ilk duraklarıdır. Ağızlar ve lehçeler, dilin sadeleştirilmesi, Türk dilinin tarihî gelişim evreleri 3. ciltte üzerinde durduğu noktalardır. Dil devrimi ve dildeki tarihî değişiklikler üzerine de düşüncelerini açıklayan Kemal Tahir, dili millî bir mizaç meselesi olarak görür ve ondaki değişikliğin sosyal mizacın değişikliği ile geliştiğini belirtir. Bu açıdan bakıldığında Kemal Tahir, dilin kendi milletinin kültürü dışında mütalaa edilemeyeceğini düşünür. Kelime uydurma meselesinin üzerinde dururken de dilde yapılacak zorlama değişikliklerin bir ihanet olduğunu söyler ve Nurullah Ataç'ın bu konudaki tavrına da sık sık gönderme yapar. Ataç için alaycı ve ironik bir kurgu ile yazılan anıların dili, sanatçının stilize roman dilini çağırıştır:

Diyeceğim bizim Ataç Allah sayesinde Frenkçeyi sökmüştür. Papağan kuşu yanında halt etmiş. Kitapları okur ki dağ gibi kitaplar... Canı çekerse oturur bizim Müslümancaya çevirir. Şu kadar para kazandığı da cabası... Ayrıca her kitaptan bir akıl aldığı için şunun bunun kitabını da kurcalar karıştırır. Heriflerin yanışını bulur suratlarına çarpar. Bu yüzden herkes de kötü kişi olur.¹⁵

Dil devrimi konusundaki görüşleri de bu minvalde olumsuzdur. Kelime üretimi, devrik cümle kullanımı, konuşma dili ile yazı dili arasındaki farklar önemseydiği meselelerdir. Kelime uydurmayı emperyalizmin dil üzerindeki teknik bir baskısı olarak düşünen Kemal Tahir, Öz Türkçeciliği uydurma olması nedeniyle yapay bulur.

Kemal Tahir 3. cilt *Dil Dosyası*'nda önce teorik temelde ortaya koyduğu düşüncelerini daha sonra *Göl İnsanları*, *Sağirdere Körduman* eserleri üzerinden denetler. *Devolet Ana* romanının dili üzerine yazdıkları da dil-toplum ilişkisi açısından önemlidir. Bu yorumların, bir romancının fikir yolculuğunun nihai noktalarını temsil ettiği söylenebilir.

Dil Dosyası'nın son kısmında, Kemal Tahir'in eserlerinde kullanmak üzere eskizlerini yaptığı cümleler bulunur. Bu cümleler, deyimlerden ve atasözlerinden yararlanılarak oluşturulmuş özgün cümlelerdir. Romanlarında inşa ettiği durumlara uygun olarak adeta deneysel bir biçimde atasözü oluşturma çabasıdadır:

İyi yemek isteyen aşçı ile evlenmeli.

Ölüm düdük çalarak gelmez.

Budalaya göğsünü aç deme anadan doğma soyunur.

İplik iğneyi kovalar.

Arslan'ın ölüsüne karşı söylenenler, dirisine karşı söylenemeyenlerdir.

Kemal Tahir'in romanlarını yazarken oluşturduğu dilin doğal köklerini anlamak açısından bu örnekler önem taşır. Bu notlar içerisinde yöresel söyleyişlerin özel kelimeleri, türküler, maniler de vardır. Kitabın son kısmında, kapsamlı bir argo sözlüğü de bulunur. Bu notlarda onun bir romancı olarak çalışma biçiminin tüm safhalarını gözlemlemek mümkündür.

1950 Öncesi Notlar

Notların 5. ve 6. ciltleri "1950 Öncesi" başlığı altında oluşturulmuştur. 5. cilt *1950 Öncesi Şiirler ve Ziya İlhan'a Mektuplar*, 6. cilt ise *1950 Öncesi Cezaevi Notları* olarak isimlendirilmiştir.

¹⁵ Kemal Tahir, *Notlar 3 Dil Dosyası*. haz., Cengiz Yazoğlu, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1989c, s.163.

5. cildin ilk baskısı 1990'da 6. cildin ise 1991'de yapılmıştır. 5. cilt, Kemal Tahir'in şiir defteri ile başlar. Kemal Tahir'in edebiyata şiir ile başladığı, sonradan Nazım Hikmet'in yönlendirmesi ile hikâye ve roman yazmaya giriştiği ikili arasındaki mektuplaşmalardan anlaşılır. Bir kitap oluşturmaya yetecek sayıda şiirleri bulunan Kemal Tahir'in hem serbest ölçüyle hem de hece ölçüsüyle şiir yazmayı denediği ve şiirlerinde büyük oranda toplumcu söylemi tercih ettiği görülür. Nazım Hikmet tesiri, şiirlerinin hem şeklini hem muhtevasını belirlemiştir. Ancak şiirlerinde Nazım Hikmet'in taklitçisi olmaktan öteye geçememiştir. "Kemal Tahir'in şiir vadisinde bir iddiası yoktur. Bununla beraber, edebiyat dünyasına şiirle girmesi dil bakımından bir hazırlık dönemi yaşamasını sağlamış, romancılığının başat unsurlarından olan kendine özgü dilini beslemiş ve üslubunu keskinleştirmiştir. Nitekim sonraki yıllarda, kendisi de bu dönemde yazdığı şiirlerin diline yaptığı katkıyı zaman zaman dile getirmiş; ancak şiir olarak herhangi bir edebi değer bulmadığını ifade etmiştir."¹⁶

5. cildin mektuplardan oluşan kısmında *Geçit* dergisinden arkadaşı Ziya İlhan'a yazdığı mektuplar vardır. Bu mektuplar, düşünsel açıdan onun ilk dönemi hakkında fikir vermesi itibarıyla kayda değerdir. Mektuplardaki tavır, *Geçit* dergisinde olduğu gibi toplumcu olmakla birlikte nispeten hafif bir ideolojik söyleme sahiptir.

İlk mektup 1933 tarihlidir. "Sevgili Yusuf Kardeşim" (Yusuf Ziya İlhan) hitabıyla Antalya'ya yazılmış, sonraki mektuplar kronolojik olarak art arda kitaba eklenmiştir. İlk mektuplarda özellikle Vâlâ Nurettin ile tanışması ve ona ilişkin eleştirileri vardır. Bu eleştiriler, yayın dünyasındaki ekonomik döngü ve okuma oranının azlığı üzerinden iki üç mektupta daha kendine yer bulur. Ziya İlhan'a yazılan mektuplarda Cahit Sıtkı'nın *Ömrümde Sükût'u* (1933) Peyami Safa'nın *Cingöz Recai* serisi söz konusu edilir. Mektuplarda Kemal Tahir, Namık Kemal'in *İrfan Paşa'ya Mektuplar*, Andre Gide'nin *Dar Kapı*, Goethe'nin *Genç Werther'in İstirapları*, Peyami Safa'nın *Bir Tereddütün Romanı*, Fatih Harbiye ve 9. *Hariciye Koğuşu* kitaplarını okuduğunu belirtir. *Bir Tereddütün Romanı*'nı sert bir biçimde eleştirir. Yusuf Ziya Demircioğlu, Selami İzzet, Aka Gündüz, Sadettin Nüzhet, Ali Rıza Feyzi (Seyfi), Ahmet Refik ve Yunus Emre'yi okuduğunu gösteren ifadeler genç bir yazarın ilk okumaları konusunda bilgi verir mahiyettedir. Özellikle Yunus Emre'nin dili hakkındaki olumlu ifadelerden Yunus'tan çok etkilendiği sezilir. 1938'e kadar aralıklı devam eden mektuplardan, dönemin yayın dünyası ve *Geçit* dergisi hakkında bilgi edinmek mümkündür.

1950 Öncesi Cezaevi Notları hapisane romanlarının eskizleri olarak düşünülebilir. Bu eskizlerin içerisinde blok halinde Yazıcıoğlu Şeyh Mehmet Efendi'nin *Kitabül Hamdiye ve Kemalü'l Ahmediye*, *Kıyas-ül Enbiya*, *Cihannüma* gibi kitaplardan, *Kur'an-ı Kerim*'den, çeşitli halk türkülerinden hapisanede dinlediği halk anlatılarından, anı parçalarından faydalandığı görülür. Bu kısımları *Esir Şehrin Mahpusu*, *Kelleci Mehmet*, *Damağası*, *Namuscular*, *Karılar Koğuşu* gibi romanlarda kurgusallaştırdığı dikkatli okur tarafından fark edilebilir. Bu notlar içerisinde halk şiirleri, halk oyunları ve tarihî meselelerin tartışıldığı uzun ve karmaşık bölümler vardır. 1940 ve 50 arasındaki tarihî olaylar ve sanatçının bu konularda sosyalizme yaslanan görüşleri, kitapta kendine yer bulur. Notlarda daha sonra özellikle *Kelleci Mehmet*'te kurgusallaştırılacak İkinci Dünya Savaşı tartışmaları ve Diyarbakır, Elâzığ, Malatya yörelerinin folklorik malzemeleri belirgin bir ağırlık taşır.

Roman Notları

Notların , 8 ve 9. ciltleri *Roman Notları 1*, 2 ve 3 üst başlıklarıyla isimlendirilmiştir. 7. cilt olan *Roman Notları 1*'de *Topal Kasırga* ve *Darmadağın Olan Devlet*; 8. cilt *Roman Notları 2*'de *Batı Çıkmazı*, 9. Cilt *Roman Notları 3*'te *Patriyot Ömer* ve *Gülen Azap Çıkmazı* adlı roman çalışmaları bulunur. Kemal Tahir'in bu isimlerde yayımlanmış romanları yoktur. Fakat notlardaki çalışmalardan anlaşıldığına göre, bu taslaklardaki mekân, olay, durum veya karakterler

¹⁶ Sezai Coşkun, "Kemal Tahir'in Şairliği ve Şiirleri". *İlmi Araştırmalar Dergisi*, 25 (2008), s.55.

romancının yayımlanan romanlarında dönüştürülmüş şekilde kullanılmıştır. *Roman Notları*'nda bu çalışmalar haricinde, yazmayı tasarladığı birçok roman ismine tesadüf edilebilir.

Roman Notları 1'de üzerinde çalışılan *Topal Kasırğa* romanının *Devlet Ana*'dan sonra yayımlanmak üzere tasarlandığı net bir biçimde bellidir. Romanın konusu, Aksak Timur ve Yıldırım Beyazıt arasındaki mücadeledir. *Devlet Ana*'da Türk milletinin karakteristik yapısını büyük kırılma zamanlarında denetleyen romancı, bu karakteristiği Doğu-Batı denkleminde ekonomik ve sosyal yönleri ile sorgular. *Topal Kasırğa* da benzer bir çabanın ürünüdür. 7. cildin önsözünde Cengiz Yazoğlu ve Baykan Sezer, *Topal Kasırğa*'yı Papaz Jean efsanesi ile yorumlar. Bu efsane, Doğu'nun ilerleyişi karşısında hiçbir hamle yapamayan Batı'nın, Doğu'yu arkadan hançerleyecek bir güç beklentisini anlatır. Söz konusu efsane, *Topal Kasırğa*'da toplumcu bir yazarın gerçekçi bakışıyla Doğu-Batı mücadelesini semboller vasıtası ile anlatacak bir romana dönüşecektir. Romanın tamamlanamamış olması bu açıdan esef vericidir.

7. cilt, Zeynep Oral'ın *Sanat Dergisi* için *Topal Kasırğa* üzerine yaptığı 25 Ekim 1972 tarihli bir mülakatla başlar. Mülakatta Kemal Tahir romanın 1402'den II. Kosova Savaşı'nın sonuna kadarki tarihî olayları kapsadığını açıklar. Şeyh Bedrettin, Nasreddin Hoca, Hacivat-Karagöz gibi karakterlerin de kullanılacağı romanın ana omurgası yine Doğu-Batı ekseninde Osmanlı'nın sosyal ve siyasal yapısıdır. Romancının tasarısına göre, üç bölümden oluşacak kitabın "Topal Kasırğa" adlı birinci bölümünde Ankara Savaşı anlatılacak ve tarihi arka plan oluşturulacaktır. Osmanlı çelebilerinin anlatılacağı ikinci bölümde, devlet çöküntüsünden sağlam kalan parçalar olan yeniçeri, bürokrasi, ulema, reaya gibi kavramlara odaklanılacaktır. Devlet ve bürokrasinin işleyişi ve halkın bu işleyiş karşısındaki konumu ise Şeyh Bedrettin üzerinden anlatılacaktır. Son kısım olan üçüncü bölümde ise II. Kosova Savaşı ile devletin yeniden kuruluşu söz konusu edilecektir. Taslaklarda yüzlerce isim ve tarihî şahsiyetin kullanılması, çalışma titizliğini gösterir mahiyettedir. Taslaklarda *Devlet Ana* temel alınarak kahramanların yaşlarının belirlendiği bölümler de sanatçının tarih, tutarlılık ve gerçekçilik konusunda ne denli hassas olduğunu gösterir niteliktedir.

Kemal Tahir, *Topal Kasırğa*'da Osmanlı ruhunu ve Batılılaşma meselesinin köklerini ararken birçok kaynaktan yararlanır. Notlarda bu kaynaklardan hangi surette yararlandığı da açıklanır. Örneğin P. Albert Cahmpdor, P. Wittek, Nizamettin Şami (*Zafername*), Maire M. Alekandrescu (*Dersca, La Compagne de Timur en Anatolia*) gibi kaynaklardan Timur'un Doğu'da ve Batı'da nasıl algılandığına dair yorumlar çıkarılmıştır.

Roman Notları 2 adlı cilt *Batı Çıkmazı* şeklinde adlandırılacak romanın çalışmalarını ihtiva eder. Taslaklarda romana başkışı olarak "Farmason" isimli karakterin seçileceği yazılıdır. Farmason (Doktor Münir) *Yorgun Savaşçı* ve *Yol Ayrımı* romanlarında kullanılmış bir karakterdir. Farmason özellikle *Yorgun Savaşçı*'da, kaçak İttihatçılar Halil Kut Paşa ve Patriyot ile anlatıldığı sahnelerde, 18. yüzyıldan II. Meşrutiyet'e kadarki dönemi derinlemesine tahlil eden bir roman kişisi olarak kurgulanmıştır. Farmason ismi olumsuz bir çağrışımdan ziyade, Osmanlı'nın içinde gelişen olayları büyük devletlerin emelleri ile bağlantılı okuyabilen geniş görüşlü bir uzlaşmayı gösterir. Romanda Osmanlı'nın toplum düzeni ile ilgili saptamalar, Asya Tipi Üretim Tarzı tartışmalarına kapı aralayacak yorumlamalar, Osmanlı'da ve İttihatçılıkta burjuva meselesi ve içeriden yapılan İttihatçılık eleştirileri Doktor Münir'in vasıtasıyla ortaya konulur. *Yol Ayrımı*'nda da Farmason Doktor Münir, Serbest Fırka'nın kuruluşu ve sonrasındaki olaylarla ilgili sağduyulu, derinlikli ve bilge bir bakış açısının temsilcisidir. *Batı Çıkmazı* müstakil bir roman olarak basılmaz. Fakat tezi ve odaklandığı noktalarıyla yazarın yayımlanan romanlarında kurgulara dâhil edilir.

Osmanlı-Tanzimat-Farmason başlığı altında Tanzimat, Asya Tipi Üretim Tarzı, Batılılaşma, II. Mahmut'tan Tanzimat'a kadarki dönemde Osmanlı'nın ekonomik yapısı, memur devlet anlayışı, II. Abdülhamit'in yenileşme çabaları gibi konular, roman taslağının fikrî arka planını

belirler. Notlarda Engelhard, Paul Lambiere gibi yazarların eserlerinin yanında Mümtaz Turhan, Niyazi Berkes, Halit Ziya (Saray ve Ötesi), Haslip gibi isimlerin de kitaplarından faydalandığı görülmektedir. Kitabın Yıldız Alacası, Giderayak, Pusu, Karanlık Dünya, Açmaz, Sürgün, Hürriyet, Adalet, Müsavat, Uhuvvet, Aman gibi bölümlerden oluşacağı Tahir'in kitap için kendi çizdiği kapaktan anlaşılabilir. Bu kapakta, kitabın yaklaşık 440 sayfa olacağı da yazılıdır. Kitabın "Yıldız Alacası" bölümünün daha sonraki notlarda müstakil bir kitap olarak planlandığı fakat bu tasarının gerçekleşmediği söylenebilir. Yine notlarda *Batı Çıkmazı* romanı için düzenlenen "Kurt Kanunu" adlı bir bölümün daha sonra bir romana dönüştüğü görülebilir. Fakat *Batı Çıkmazı*'ndaki "Kurt Kanunu" bölümü Mithat Paşa'nın öldürülmesini konu edinmektedir. Benzer biçimde *Batı Çıkmazı*'nda tasarlanan Abdülhamit'in marangozu kişisi daha sonra karşımıza *Bir Mülkiyet Kalesi* romanında çıkacaktır. Her iki roman kişinin kaynağının da, Kemal Tahir'in babası ve II. Abdülhamit'in yaveri olan Yüzbaşı Tahir Bey olduğu sezilir. Taslağa göre, kitabın başlangıcında yıkılma çağında Osmanlılık odağı alınır. Abdülaziz'in intihar etmesi, Hüseyin Avni Paşa, Mithat Paşa, Çerkez Hasan Paşa gibi tarihi şahsiyetler, romanın şahıs kadrosunu oluşturacaktır. Osmanlı-Rus ilişkileri, ilk Meclisi Mebusan, 93 Harbi, Almanya'nın Osmanlı politikası, Osmanlı iç isyanları ve I. Meşrutiyet gibi olaylar da olay örgüsünün arkasındaki toplumsal yapıyı oluşturacaktır. Notlardan anlaşıldığına göre, roman ekonomiyi esas alan bir bakış açısına sahip olacaktır. Zira notlarda şarap taşıma ücretlerinden vergilere, işçi ücretlerinden et, zahire ve yaş meyve fiyatlarına kadar ayrıntılar derlenmiştir. Bu ayrıntılı çalışma, gerçekçi bir romancının Marksizm'i romanlarının temelinde nasıl kullandığı hakkında önemli bir ipucudur.

Batı Çıkmazı'nın taslaklarından romanın 1. bölümünün Kabakçı ayaklanması, III. Selim Dönemi, Alemdar olayı ve yeniçeri kırımını içereceği anlaşılır. 2. bölümde ise Çerkez Hasan olayı, Abdülaziz'in tahttan indirilmesi, Mithat Paşa'nın boğulması vardır. 3. bölüm ise Abdülhamit'e suikast girişimi ile başlayıp ve 1876'da sona erecektir. Bölümlerin kronolojik bir sıralamadan ziyade birbirine atıfta bulunan ilişkiler şeklinde ilerleyeceği, Kemal Tahir'in yazma biçiminden çıkarılabilir.

Roman Notları 3 üst başlıklı 9. ciltte *Patriyot Ömer ve Gülen Azap Çıkmazı* adlı roman taslakları vardır. Patriot Ömer de Farmason Doktor Münir gibi *Yorgun Savaşçı*'nın kişilerinden biridir. Patriot Ömer, İttihatçıların içerisinde bulunan asker kökenli, problemlerin derinlerine inmeden onları silah ve aksiyonla çözmeye çalışan subay tipinin örneğidir. Bu tip, kaynağını yazarın bazı romanlarında kullandığı Yakup Cemil'den alır. Fakat *Yorgun Savaşçı*'daki Patriot Ömer kıyıcılık konusunda Yakup Cemil'e göre çok daha iyi niyetlidir. Vatansızlığını bilince dayandırmadığı için İttihat ve Terakki'nin tetikçisi olmaktan öteye gidemez. Romanlarında yer yer kendini gösteren bu tetikçi tipinin en olgun örneği, *Kurt Kanunu*'ndaki Abdülkerim Bey'dir. Abdülkerim Bey zalim, aynı zamanda korkaktır. Kıyıcılığının kaynağı da aslında korkaklığıdır. Bu korku onu en yakındaki arkadaşlarına ihanet etmekten çekinmeyen, ilkesiz biri haline getirir. Abdülkerim Bey, kıyıcı tetikçi tipi olarak Yakup Cemil'den başlayan tipolojinin nihayete erdiği noktayı gösterir. Zaten *Roman Notları 3*'ün önsözünde Cengiz Yazoğlu, yazarın *Kurt Kanunu*'nu yazdıktan sonra Patriot Ömer romanını rafa kaldırdığını söyler.

Roman Notları 3 olarak belirlenen 9. cildinin bir kısmını da *Gülen Azap Çıkmazı* romanının çalışmaları oluşturur. Yaşlı bir kadının evi üzerinden kurgulanan roman mülkiyet ilişkilerine ve insan devlet ilişkilerine odaklanır. Farklı bir biçimde de olsa *Bir Mülkiyet Kalesi* romanında benzer bir kurgu sezilebilir.

Osmanlılık, Bizans ve Toplumculuk Notları

Notların 10-11-12 ve 13 rakamlarıyla sınıflandırılan ciltleri *Osmanlı Bizans, Batılaştırma, Çöküntü, Sosyalizm Toplum ve Gerçek* isimlerini taşır. Bu ciltler, sanatçının Türk toplumunun

yapısı, Osmanlı toplumunun özellikleri, Batılaşma ve Sosyalizm konusunda en ayrıntılı görüşlerini içerir. Kemal Tahir'in en tartışılan düşünceleri de bu ciltlerdedir. Notlarda öncelikle Kemal Tahir, tarihten ne anladığını açıklar. Daha sonra Osmanlı'nın kuruluşu hakkında Batı'da ve Türkiye'de yapılmış akademik çalışmaları gözden geçirir. Yorumlardan Toynbee, Enver Ziya Karal, Hammer, Köprülü Âşık Paşaoğlu, İbn-i Batuta, Evliya Çelebi, Naima, Peçevi, Silahtar, Cevdet Paşa, Abdurrahman Şeref, Hikmet Bayur, Ali Fuat Türkgeldi, Ali Suavi gibi isimlerin kitaplarını okuduğu anlaşılır. Toynbee, Marks, Alimof gibi yazarların Osmanlılık hakkındaki olumsuz yargularından yola çıkan Kemal Tahir, bu konuda özgün yorumlara ulaşır. *Notlar 10 Osmanlılık ve Bizans* kitabı, *Devlet Ana*'da son hâlini alacak özgün fikirlerin eskizleridir. Marks ve Toynbee'yi temel alarak 39 maddelik bir Osmanlılık karakteristiği ortaya koyar. Osmanlı'nın genellikle olumsuz yönlerini sıralarken, aynı zamanda kendi roman kahramanlarının karakteristiğini de verir. Bu olumsuz bakışın arka planında yazarın tavizsiz gerçekçiliği vardır.

Kemal Tahir'in genel düşünsel kronolojisine bakıldığında, bu olumsuz gibi görünen yargıların bir çıkış noktası olarak kullanıldığı ve eleştirel bir çekirdek olduğu anlaşılabilir. Bu çekirdek üzerine bina edilen fikirler, zamanla eleştirel gerçekçi bir hüviyet kazanarak romanlarda kurgulanmıştır. *Yediçınar Yaylası* serisi, *Devlet Ana*, *Kurt Kanunu*, *Rahmet Yolları Kesti* romanları bu düşünsel sürecin olgunlaşma aşamalarını gösterir. Özellikle bu romanların olumsuz kişilerinin psiko-sosyal kökleri bu maddelerde gizlidir.

10. cilt boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun ataerki yapısı, mülkiyeti kullanma biçimleri, soyluluk düşüncesinin olmayışı tartışılır. Bu konularda Doğu toplumlarının özgünlüğü onu Asya Tipi Üretim Tarzı düşüncesine götürecektir ve Türk toplumu yapısından hareketle özgün bir çerçeve oluşturmasını sağlayacaktır. Osmanlı sisteminin "toprak mülkiyetinin kişisel olmayışı ve devlet otoritesini tehdit edecek özel mülkiyet birikimine müsaade edilmemesi, toprakların babadan oğula geçmeyip aile aristokrasisini engellemesi, aile ve kabile kavramlarına önem vermeyip soyluluk bilincini ortaya çıkarmaması"¹⁷ özgünlüğün temel dayanaklarıdır.

11 cilt olan *Batılaşma* Notları, II. Dünya Savaşı, İttihatçılık, emperyalizm, Osmanlılık gibi meselelere odaklanır. Ama esasında dağınık fikirlerin arka planında, Osmanlı-Türk Batılaşmasındaki yanlışlar bulunur. Kendi oluşturduğu bir kavram olan Batılaşmayı, ilk Batılaşma ve ikinci Batılaşma şeklinde tasnif eden yazar, Osmanlı'nın kuruluş dönemindeki Batı'ya yönelişini olumlarken, Tanzimat sonra arasındaki Batılaşmayı kendi özelliklerini toptan bırakmak olarak niteler.

11. ciltte Doğu ve Batı'daki devlet yapılarının özellikleri ortaya konulmuş ve Batı devletlerinin, halkları karşısındaki baskıcı ve sömürücü tavrı karşısında, Doğu devletlerinin ve halklarının konumu belirlenmiştir. Bu noktada Tahir, Doğu'nun ve Batı'nın farklı dinamikleri olduğu düşüncesi ile Marksizm'in Batı düşüncesinin bir parçası ve Batı koşullarının bir ürünü olması¹⁸ arasında ilişkiden yola çıkarak özgünlük çabasına girer.

Tahir, Toplum-Tarihsel Ödev başlığı altında toplumların dağılmasının tarihsel amaçlarını yitirdikten sonra başladığını, tarihsel amaçlarını yitirmiş toplumların fertleri ne kadar bilgili, hünerli, atılgan, cesur olurlarsa olsunlar amaçlarına sırt çevrilmiş durumda iseler bütün bu yaşama güçlerinin aleyhlerine işlediğini söyler. Bu bağlamda Osmanlı toplumunun tarihsel bir ödevi olduğunu, bu ödevin de adalet temelli yönetim olduğunu vurgulamaktan geri durmaz. Ona göre "Osmanlı toplumunun sadece var olması -karşı durması, saldırması söz

¹⁷ Kemal Tahir, *Notlar 10 Osmanlılık-Bizans*, haz., Cengiz Yazoğlu, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1992a, s. 30.

¹⁸ Baykan Sezer, "(Kemal Tahir) Doğu Batı çatışması ve Marxism". *Kemal Tahir 100 Yaşında*, , ed., E. Eğribel & F. Andı, Ankara: TC Kültür Bakanlığı Anma ve Armağan Kitapları Dizisi 2010, s.12.

konusu olmadan sadece var olması- bile Batılı soyguna direniştir. Bu direniş salt Osmanlı toplumunun değil, bir bakıma bütün soyulan Doğu'nun direnişidir. Batı'nın Osmanlı düşmanlığı işte buradan gelmektedir¹⁹." Sanatçıya göre "Bugün içinde debelendiğimiz, ekonomik-sosyal zorluklarımızın kaynağı, 19. yüzyıl başlarından bu yana Batılı sömürücü (emperyalist) güçlerin kendi çıkarlarına göre bizi Batılılaşmaya zorlamalarından ve bizim bu zorlamaya bilirdir bilmez koşulmuş olmamızdır."²⁰

11. ciltte temel izlek Osmanlı toplumunun Batı toplumlarından farkıdır. Farkın Kemal Tahir için en önemli göstergelerinden biri, burjuva meselesidir. Bu bağlamda *Yorgun Savaşçı*'da Farmason Doktor Münir'in ağzından anlattığı burjuva ve zengin arasındaki farkları ortaya koyar. Ona göre 1908'den sonra İttihat ve Terakki, millî iktisat siyasetini kendi zenginlerini yaratarak oluşturmuştur. Ve buna millî burjuva yetiştirmek adını vermişlerdir. Fakat devlet desteğiyle oluşturulan zengin, ona göre asla burjuva olamaz. Çünkü Avrupa burjuvası kendilerine has yaratıcılığı ve dövüşkenliğiyle derebeylerine karşı direnerek var olmuştur. Kasaba ve şehir pazarlarından istihsal ve ticaret hakları satın almakla işe başlamışlardır. Bu hakları gerek içeriden gerek dışarıdan gelen kanunsuz tasarruflara karşı, sırasında hayatları pahasına savunmuşlardır. Bu sayede hem işlerini geliştirmişler hem kendilerini Yeni Çağın insanı olarak yetiştirmişlerdir. Osmanlı zengini devlet korumasında bu tecrübeyi yaşamadığı için rahattır. Rant dağıtımının temel belirleyicisi olan devleti ele geçirme hırslarından tecrübeleri yoktur.

Kemal Tahir, *Batılılaşma* notlarında üzerine eğildiği mesele ve kavramları, kendi dönemi için güncel olan politik ve siyasi süreçlerle ilişkilendirerek okur. Bu okuma, ona tarihin akışında uzağı gören bir yorum alanı sağlar. Emperyalizmin uyguladığı stratejiler, 11. ciltte feodalite ve az gelişmişlik kavramları masaya yatırılır. Bu kavramların Batı'daki bağlamlarının kopyalanarak kullanılması, Kemalizm üzerine tartışmaların yasaklanması, tutucuların devrimci olarak tanıtılması, bu ciltteki eleştirel yorumların ana izlekleridir. Halifelik ve Masonluk ile ilgili yorumları da çarpıcıdır. Sina Akşin'in *Türkiye Tarihi* kitabında 31 Mart ile ilgili yorumları eksik bulurken, kendi dönemindeki Türk aydınının ideolojik tarafgirlikle yanlı davrandığı imasında bulunur. Bu bağlamda son ulaştığı nokta "Sosyalizm bir Batı kopyası olmaktan kurtulamadığından Osmanlı Batılılaşmacıları ve Türk aydınları için haklı olarak bir alternatif²¹ "olamadığıdır.

Notlar/Çöküntü başlıklı 12. kitapta ise zaman zaman çelişkili ve çoğunlukla dağınık fikirlerin Türkiye Cumhuriyeti ve Tanzimat'la başlayan Batılılaşma süreci üzerinde yoğunlaştığı görülür. Osmanlılık, ırkçılık, Cumhuriyet bürokrasisi, Mustafa Kemal, Millî Mücadele döneminde Türkiye'de burjuva oluşturma çabası, toprak reformu, İttihatçılık gibi konularda sert eleştiriler içeren bu notların *Esir Şehir* serisi, *Kurt Kanunu*, *Yorgun Savaşçı* gibi romanların fikrî altyapısını oluşturduğu söylenebilir.

Bu notlar, daha öncelilere göre ön yargıdan nispeten kurtulmuş ve olgunlaşmış fikirleri içerir. Özellikle Mustafa Kemal için yazdıkları büyük tartışmalara sebep olmuştur. Mustafa Kemal'in Kuva-yı Milliye'yi "Ben halifeyi kurtaracağım" sözüyle kurduğunu, bir ideolojisi bulunmadığı için zikzaklar çizdiğini, askerî zafere rağmen değişimi sağlayamadığını, kurtardığı milletle derin ve sağlam bağları bulunmadığını belirtir. Mustafa Kemal'in çağının en iyi komutanı olduğu için başarılı olduğunu vurgular. Fakat başından beri halk toplulukları ile değil, araçlarla ve soyguncu eşkıya takımıyla yaptığı iş birliğinin onu despotluğa kadar sürüklediğini söyler. Zira Tahir, Kemalizm'in gerçekten devrimci bir ideoloji olmadığı kanaatinde. Romancının Kurtuluş Savaşı ve Lozan'la ilgili en tartışmalı düşünceleri de yine

¹⁹ Kemal Tahir, *Notlar 11 Batılılaşma*, haz., Cengiz Yazoğlu, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1992b, s.217

²⁰ A.g.e, s.13.

²¹ A.g.e, s.88.

bu ciltte ifadesini bulur. Ona göre Eski İttihatçıların-Yeni Cumhuriyetçilerin oluşturduğu Kurtuluş Savaşı miti, bir aldatmadan ibarettir. Özellikle savaş sonrası durum, kirli bir pazarlığın cilalanarak halkın gözlerinin boyanması amacıyla kullanılmıştır. Bu konuda görüşleri ziyadesi ile eleştireldir:

Kurtuluş Savaşı galibiyetle sonuçlanmışsa neden tarihsel haklardan vazgeçilmiş ve borçlar yüklenilmiştir? Kaldı ki Yunanlar yenilgiye rağmen Megalo İdea'dan vazgeçmemiş, Türkler Osmanlıyla bir daha bağ kurmayacaklarına neredeyse yemin etmiştir. Böyle bir galibiyetin emperyalizmin ve Batı'nın işine gelmediğini kim söyleyebilir? Ayrıca 'Yurtta sulh, cihanda sulh' düsturunun Batı'nın işine yarayacak şekilde cihanda sulh kısmı uygulanmış; fakat yurt içerisinde, Cumhuriyet'in ilanından sonra uzun süre kendi halkına karşı şiddet uygulayan bir yönetim anlayışı sürdürülmüştür.²²

Bu görüşleri nedeni ile hem Kemalistler hem de Batıcılık üzerinden sosyalist düşünceyle ilişki kurmuş aydınlar tarafından dışlanır.

13. cilt olan *Sosyalizm Toplum ve Gerçek*'te okuduğu kitaplardan ve tecrübelerinden edindiği dünya görüşünü net bir biçimde ortaya koyduğu gözlemlenir. Bu kitabın belki en çarpıcı cümlesi olan "Marks'tan memlekete dönmeliyiz."²³ sözleri sol düşüncenin yerleşmesi hususunda özgün ve sahici bir çabanın göstergesidir. Bu ciltte Osmanlı'dan Batı sosyalizmine, devlet kapitalizminden kapitülasyonlar ve Duyun-u Umumiye'ye, tarihsel maddecilikten sosyalist teoriye, aydın yabancılaşmasından Asya Tipi Üretim Tarzına kadar birçok konu işlenmiştir. Bu cildin başında, sosyalist teoriler dâhil olmak üzere Türk aydınının Batı'dan aldığı kalıp şemaları kendi problemlerini çözmek için kullanması Tahir'in temel eleştiri noktasıdır:

Türkiye'de aydınlar Tanzimat'tan bu yana iki kampa ayrılmışlardır. Bunlar birbirlerinin kanına susamış olsalar bile bir tek ana noktada yüzde yüz birleşmektedirler. Gerçekten kaçmada... Birinci kamp geçmişe kaçmaya çabalarırken ikinci kamp geleceğe doğru kaçmaya uğraşmaktadır ki iki kaçış da gerçeği bulmayı geciktirme işinde farksızdır.²⁴

Bu bağlamda Kemal Tahir, Türkiye'de özgün bir biçimde geliştirilemeyen sosyalist anlayışın, aydınların kendi memleketlerine karşı yabancılaşmalarına neden olduğunu ve bu şartların sosyalizmi bizim gibi ülkelerde Batı'nın bir keşif kolu haline getirdiğini vurgular. Karşısına çıkan teori ve şema meselesinde, romantik bir doktrincilik karşısında gerçekçiliği savunur: "Teoriden kaçmak, bir anlamda şemalarla yetinmek kendi gerçeklerinden kaçmaktır, Gerçeklerden kaçmak ise ancak kaytarmakla açıklanır. Kaytarmak namussuzluk olduğuna göre bütün teori kaçakları ister istemez bilir bilmez namuslu davranışa karşıdır." ²⁵

Kemal Tahir, 13. ciltte "Türk sosyalizmi ve Sovyetler Birliği" başlığı altında Türk sosyalizminin bir türlü yerli olamadığını, bu sebeple kalıp metotları dışarıdan alıp kendi memleketi ölçülerinde faydalıyı zararlıdan ayıracak bir düşünce geliştiremediğini belirtir. Bu sebeple, Türk sosyalistlerin aşâğılık duygusu içerisinde gerçeklerden kaçarak kendi tarihlerine ihanet ettiklerini düşünür. Asya Tipi Üretim Tarzını bu yanlış karşısında yerli bir dayanak noktası olarak gören Kemal Tahir, bu konuda derinlikli çözümler yapar. Bu ciltte "Diyalektik ve Tarihsel Materyalizm" başlığı altında kendi gerçekçilik anlayışını ve roman metodolojisini de açıklar. Ona göre diyalektik tarih görüşü, münasebetleri kafanın içerisinde tasarlamak değil; bunları vakalar içerisinde keşfetmektir. Dolayısıyla, roman yazmak Kemal Tahir için teorinin pratiğe dönüşmesi amacıyla kullanılan bir metottur. Tahir, sosyalizm notlarında toplumun özelliklerini umursamadan onu yabancı ülkelerin tecrübeleri ile

²² Kemal Tahir, *Notlar 12 Çöküntü*, haz., Cengiz Yazoğlu, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1992c, s.266.

²³ Kemal Tahir, *Notlar 13 Sosyalizm Toplum ve Gerçek*, haz., Cengiz Yazoğlu, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1992d, s.384.

²⁴ A.g.e, s.10.

²⁵ A.g.e, s.31.

açıklamaya yeltenmenin, insanoğlunun yapabileceği en korkunç budalalık olduğunu vurgular. Aldanmanın Tanzimat'la başladığını düşünen Tahir, bu süreçteki Batılaşmayı şöyle izah eder:

Tanzimat maskaralığı, Osmanlı İmparatorluğu'nu günümüze kadar savunup parçalanmaktan kurtarabilseydi, haklı görülebilirdi. Bir imparatorluğu kurtarmak için katlanılan milli bünye dışı bir atılım o imparatorlukta battıktan sonra da müspet sayılır ve yeni kuşaklara böyle yutturulmak istenirse burada bir yabancı parmağı, bir tifüs biti yeniği aranmalıdır.²⁶

Kemal Tahir, son dönem Osmanlı yönetiminin ve aydınlarının, Tanzimat'la kendi istekleri ile emperyalizmi memlekete davet etmelerini "Batılaşmak" tanımının içine dâhil eder. İlk döneminde, klasik Marksist anlayış çerçevesinde dini eleştirel bir gözle değerlendiren romancının *Sosyalizm Toplum ve Gerçek* notlarında İslam dini karşısında da ilginç fikirleri vardır:

İslam dini son dinidir. Ötekilerden daha taze daha sağlamdır. Müslümanlar üzerinde etkisi güçlüdür. İslam dini bir dünya dinidir. Dünya işleriyle derinlemesine uğraşır, ekonomik sosyal sistemler kurmuştur. Bilimden yanadır. Aile hukuku kurmuştur. Toprakta, sularda, ormanlarda kişi mülkiyetini reddeder. Kumarı içkiyi yasaklar. Hurafeleri, büyücülüğü reddeder. Lüksü, kasılmayı, faizciliği, yamyamlığı yasaklar. Örgütü demokrattır.²⁷

Kemal Tahir, İslam dininin bu özelliklerinden bahsettikten sonra ona inanan insanların yüzyıllar boyunca Batılı sömürgeciler tarafından soyulduğunu, içeride modern kisvesi ile hareket eden din düşmanlığının da soyguncularla ortak hareket ettiğini açıklar. Ona göre Müslümanlar, ezilenlerin temsilcisi oldukları için din, dayanışmaları için bir zemin oluşturur.

Kemal Tahir'e göre, Doğu toplumlarında fertler ister zengin ister yoksul olsun, her tehlikeli dönemde devlete dönerler. Buna karşı devlete kendiliklerinden bir şey vermeyi asla ödev saymazlar. Her şey devletten beklendiği için her şey devletten gelir. Devleti "baba" olarak algılama isteği, şımarık çocuk bencilliği gibidir. Devlet ise Anadolu'daki "baba" profili gibi ağır, sessiz, zorlanınca hiddetli bir tavırla bu şımarıklığı karşılar. Ancak baba olma özelliği ile çoğunlukla 'kerim' değildir. Bu hiddetli yapı karşısında 'kerim' olma bilinci "Devlet Ana" figürüne yüklenmiştir. Türk aile yapısı içerisinde patrimonyal-ataerkil bir özellik taşıyan baba figürünün evin geçimini üstlenip karşılığında eşine ve çocuğuna otorite kurma hakkını kullanması, onun devlet algısının ve sosyal teorisinin romanlardaki bireyler üzerinden ortaya çıkan yansımalarıdır. Karşılıklı, kısmen bencilce ama daha çok duygusal süreçlerle birbirine bağlı bu gizli anlaşma, iki taraftan birinin anlaşmaya aykırı davranması ile bozulur. Devlet üstlendiği sosyal sorumlulukları yerine getirdiği sürece, halk despotluğa katlanır. Fakat halkları yedirip giydirmekte, dış tehlikelere karşı korumakta, devlet ödevini yapamaz olunca, despotluğa boyun eğmeyecektir. Dolayısıyla geliştirdiği genel anlayışa göre, eğer halk ve devlet arasındaki bu gizli anlaşma olmasaydı, Osmanlı Devleti'nin altı yüz yıl ayakta kalması despotluğa rağmen mümkün olamazdı. Eğer Batı'nın bahsettiği manada Osmanlı despot olsaydı, bu kadar uzun süre yaşaması mümkün değildi. Halk buna tahammül edebildiği veya bu idareden kendine bir çıkar sağlayabildiği ölçüde memnundur. Bu görüşlere karşılık Anadolu'da yaşayan insanların Osmanlı tarihi boyunca çıkardığı isyanları ve Osmanlı'nın talancılığını örnek göstererek karşı çıkan eleştiriler karşısında, altı yüz yıl devam eden büyük bir devletin sisteminin sadece talancılıkla açıklanmaya çalışılmasını mantığa aykırı bulur.²⁸ Nihayetinde Kemal Tahir, Osmanlı'nın despotik bir devlet olduğu iddiasına karşıdır. Marks'ın Doğulu despotik devletin temel özelliklerinden biri olarak kabul ettiği (Batılı anlamda) kölelik

²⁶ A.g.e, s.234.

²⁷ Kemal Tahir, *Notlar 13 Sosyalizm Toplum ve Gerçek*, haz., Cengiz Yazoğlu, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1992d, s.290-291.

²⁸ Muhammed Hüküm, *Şair Sosyolog: Kemal Tahir*. İstanbul: İthaki Yayınları, 2017, s.48.

kavramının Osmanlı'da bulunmayışından hareketle, Doğu despotizmi kavramına da karşı çıkar.²⁹ Anadolu isyanlarının karakterinin genellikle Anadolu coğrafyasının üretim kapasitesinin düşüklüğü ve devlet-halk ilişkilerinde devletin veya halkın dengeden uzaklaşması sonucunda ortaya çıktığı savını öne sürer.

Bu ciltte, yazarın daha önceki ciltlerde bahsettiği burjuva meselesinin daha derinlikli bir biçimde açıklandığı görülür. Devlet kapitalizmi eliyle sürekli millî şuura varamamış zenginler üretmenin burjuva sınıfını oluşturamayacağı, bu zengin sınıfın burjuvanın ilerici işlevlerinin hiçbirini yerine getirmeyeceği tekrar vurgulanır. Burjuva kavramı ile birlikte aydın kavramını da odağı alan Kemal Tahir, Türk aydınının Tanzimat'tan itibaren gerçeklerden kaçıp halktan ayrı düştüğünü söyler. Bu kopuşun esas nedenini de yine Batılılaşmada bulur. Ona göre Batılı insan kölelik, feodalite, kapitalist üretim biçimlerini atlayarak şu an sosyalizm çevresinde debelenmektedir. Batılı üretim biçimlerinin temelinde, esası hiç değişmeyen kişisel mülkiyet vardır. Kişisel mülkiyetin Batılı insanı hür kıldığı, onun kişiliğini geliştirdiği çok yazılıp çok söylenmiştir fakat sınıflı toplum sadece kişisel mülkiyet temeli üzerinde var olunca, kölelik ve yarı kölelik kalıntıları da içinde barındırmaya devam etmektedir. Bu Batılı insanda sömürge halklarını köleleştirme eğiliminde kendisini tekrar gösterir. Çünkü ona göre, Batılı insan köle eğilimli olduğu için başkasını da köleleştirmek istemektedir. Bu noktada, Asya Tipi Üretim Tarzı kavramına geri dönüp Osmanlı Devleti'nde kişisel mülkiyet ve devlet-insan ilişkilerine odaklanan Kemal Tahir, Batı'da artık değer sürekli ayrıcalıklı sınıflar elinde toplanmasına karşın, Osmanlı Devleti'nin zaman zaman düzenini tehlikeye sokacak zenginlik birikimlerini çeşitli siyaset ve müsadere yollarıyla devlet lehine tasfiye ettiğini ifade eder. 13. cildin arka planında Marks, Engels, Althusser gibi Marksist teorisyenlerin yanında Franz Fanon, Musa Carullah, Sultan Galief gibi isimler de anılır. Bu ciltte "Geri Kalmış Toplumlar" başlığı altında Kürtlük ve Kürtçülük meselesine de değinilir. Bu açıdan emperyalist etki ile Türkiye içerisinde Kürtçülüğü zorlamanın en büyük zararının yine Kürtlere olduğunu vurgular.

Notların 14. cildi *Kitap Notları* ismiyle basılmıştır. Bu cilt, Kemal Tahir'in okuduklarını ve bu okudukları üzerine yaptığı yorumları ayrıntılı bir biçimde göstermesi açısından önemlidir. Esaslı bir okur olduğu gözlemlenebilecek Kemal Tahir'in, özellikle Fransızca kaynakları orijinal dilinde okuduğu notlarda gözlemlenebilir. Notlarda ilk bahsedilen kitap, Şevket Süreyya Aydemir'in *Suyu Arayan Adam* kitabıdır. Bu kitabın yorumları içinde, Alimof ve Zeki Velidi Togan'ın kitaplarından da bahsedilir. Sabahattin Selek'in *Anadolu İhtilali* kitabından hareketle şöyle bir saptamada bulunur: "Anadolu İhtilalinde vatandaş kavgası karakteri bütün iç isyanlara rağmen yoktur³⁰" Bu saptama, Anadolu toplumunun millet olma bilincini göstermesi açısından ilginç bir yorumdur. Hakkında uzun notlar çıkarılan ve üzerindeki yorumların derinlikli bir biçimde aktarıldığı bir başka eser, Profesör Doktor Mustafa Akdağ'ın 1550-1603 yılları arasındaki Celâli isyanlarını anlattığı kitabıdır. Bu kitaptan hareketle Osmanlı'da Türklük-devşirmelik çekişmesi, medrese öğrencilerinin ve Anadolu Kızılbaşlarının isyanlardaki etkisi incelenir. Çıkarılan en ilginç sonuç şöyle dile getirilir: "Osmanlı'da Kapıkulu boğuşmasının halk ayaklanmaları gibi görünmesine aldanmamalı bunun son hesaplaşmada kapıyı -istismarı- (devletin kontrolündeki birikimi, rantı, artık değeri) bölüşme hareketi olduğunu gözden uzak tutmamalı³¹". Mustafa Akdağ'ın kitabının yorumlanmasında, Osmanlı toplumunun ekonomik ve sosyal düzeni hakkında esaslı yorumlar üretildiğini söylemek mümkündür. Bu yorumlardan sonra Kemal Tahir *Naima Tarihi*'ne eğilir. *Naima Tarihi*'nden çıkardığı notların yazdığı romanların diline etkisi düşünüldüğünde, kitabın üslubundan da etkilendiği gözlemlenir. *Naima Tarihi* ile birlikte,

²⁹ Yüksel Yıldırım, "Kemal Tahir ve Osmanlılık". *Kemal Tahir 100 Yaşında*, ed., E. Eğribel & F. Andı, TC Kültür Bakanlığı Anma ve Armağan Kitapları Dizisi, 2010, s. 258-259.

³⁰ Kemal Tahir, *Notlar 14 Kitap Notları*, haz., Cengiz Yazoğlu, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1993a, s. 16.

³¹ A.g.e, s.37.

Koçi Bey Risalesi, Cihannüma gibi birincil kaynaklara da yönelir. Franz Teaschener'in *İslam Ortaçağında Fütüvvet Teşkilatı*, Necip Asım'ın *Osmanlı Tarihi* kitaplarından hareketle, Osmanlı dönemindeki isyanların sosyolojik köklerine eğilir. Bu vesile ile Alevilik, medreseler, askerlik, asker kaçaklığı gibi konulara yorumlar getirir. Bu yorumlar, büyük oranda *Yediçınar Yaylası, Köyün Kamburu* ve *Büyük Mal* kitaplarında kurgusallaştırılmıştır. Sahaflar Şeyhi Mehmet Esat Efendi'nin *Üssü Zafer*, Jean Deny'nin *Yeni Türkiye*, Edward Driol'un *Şark Meselesi*, Albert Sorel'in *Question De Orient*, M. Belin'in *Türkiye İktisadi Tarihi Hakkında Bir Tetkik*, İstanbul Mebusu Ziya Karamürsel'in *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler* kitapları da daha önce de üzerinde çok durulmamış Osmanlı iktisadi sistemi üzerine okuduğu kitaplardır. Kemal Tahir, not çıkarmakla kalmamış özgün yorumlarını da notlarına eklemiştir. Bu yorumlar, daha sonra romanların fikrî çekirdeklerini oluşturmuştur. *Kitap Notları*'ndan hareketle, II. Abdülhamit'in hayatının Kemal Tahir'in ilgisini çektiğini söylemek mümkündür. Zira romanlarında II. Abdülhamit dönemini yoğun bir biçimde işler. Bu sebeple, ikinci Abdülhamit'in hayatı hakkında pek çok kitap okuduğu notlarından görülebilir. Bu kitaplardan biri Jean Haslip'in *Bilinmeyen Sultan Abdülhamit* kitabıdır.

Kitap Notları'ndan hareketle Kemal Tahir'in öncelikle Osmanlı'nın iktisadi düzeninin kaynaklarını aradığını söylemek mümkündür. Bu konuda okuduğu Yakubovskiy'nin *Altınordu ve İnhitatu* kitabı özellikle kuruluş döneminde Osmanlı'nın arka planını kurgulaması konusunda onu etkilemiştir. Osmanlı'nın dünyadan görünüşünü algulamak için Arnold Toynbee'nin *Dünya Tarihinde Osmanlı'nın Durumu, Anadolu ve Devletçilik* kitaplarını eleştirel bir bakışla değerlendirdiği görülebilir. Kemal Tahir, Sencer Divitçioğlu'nun *Asya Tipi Üretim Tarzı* ile ilgili çalışması üzerine kitabı üzerinde övgü dolu notlar almıştır. V. Gordon Childe'in *Doğu'nun Prehistoryası*, H. Avni Şanda'nın *Bir Yarı Müstemleke Oluş Tarihi*, Niocolae Yorga'nın *Osmanlı Tarihi*, E. Lambert'in *La Fonction de Droit Civil Compare*, Çerkez Ethem'in *Hatıraları*, Prof. Mehmet Atay Köymen'in *Selçuk Devri Türk Tarihi*, R. Grouset'in *Historie des Croisades*, Köprülü'nün *Türkiye Tarihi*, Ostrgorsky'nin *Bizans Devleti Tarihi*, Besim Atalay'ın *Yakın Tarihimiz*, İ. Kafesoğlu ve Ahmet Ateş'in Selçuklularla ilgili çalışmaları, Bernard Lewis, Benno Stenberg Sorel, Ebuzziya Tevfik, Hüseyin Kazım, Hüseyin Cahit Yalçın, Abdullah Cevdet, Damar Arıkoğlu, Niyazi Berkes gibi isimlerin çalışmaları da notlarda anılır. Doğan Avcıoğlu'nun Bilgi Yayınevinden 1968'de çıkan *Türkiye'nin Düzeni* adlı kitabına da eleştirel bir yaklaşım söz konusudur. *Kitap Notları*'nda en tartışmalı yorumlardan biri, Turgut Uyar'ın *Divan* adlı şiir kitabı üzerindedir. Dönemin edebiyat çevrelerinde polemikler yaratan bu yorumda Kemal Tahir, Turgut Uyar'ın *Divan* kitabını Osmanlı'nın yeniden değerlendirilmesi açısından kıymetli bulur. Bu çalışmayı, çok geç kalmış dönüşün önemli belirtilerinden biri olarak sayar. Selahattin Hilav'ın *100 Soruda Felsefe El Kitabı* olumlu görüş beyan ettiği kitaplardan biridir.

Notların son cildi, çeşitli zamanlardaki mektuplaşmalarından oluşmaktadır. Nazım Hikmet'in *Kemal Tahir'e Hapisaneden Mektuplar'ı* ve *Piraye'ye Mektuplar'ı* ile Kemal Tahir'in *Fatma İrfan'a Mektuplar'ı* farklı çalışmalar olarak kitaplaştırılmıştır. Cengiz Yazoğlu'nun derlediği son ciltte, ağırlıklı olarak yazarın Orhan Kemal ile vesonradan evleneceği Semiha Uzunasan'la mektuplaşmaları vardır. 1940'lı yıllardan 1950'ye kadarki süreci içeren mektuplaşmalarda, muhataplarının Kemal Tahir'in şiirleri ve hikâyeleri hakkındaki görüşlerini de izlemek mümkündür. 15. ciltte Nazım Hikmet, Cevat Şakir, Orhan Kemal, Feridun Osman, Hikmet Bayur gibi isimlerle de mektuplaşmalar derlenmiştir.

Sonuç

Toplumcu sanatçılar için sanat eseri hem kendileri hem de okurları için düşünsel bir aydınlanma çabasıdır. Bu bağlamda oluşturulan sanat eserleri sadece zevk verme amacı gütmmez. Kemal Tahir tüm romancılık sürecini kendisi ve toplumu için düşünsel bir gelişim

süreci olarak algılamıştır. Bu açıdan onun notları bir sanatkârın düşünsel portresinin yanında yaşadığı dönemde ülkesinin de gelişimin gösterir.

Türk sanatçısının, Tanzimat'tan bu yana toplumla ilişkisinin problemliliğinde, kendi toplumundan uzaklaşmak ve Batı'dan aldığı kalıp düşünceleri kendi toplumuna dayatmak gibi nedenler bulunur. Kemal Tahir, Türk düşüncesinde yabancı hayranlığına gerçekçi bir biçimde karşı çıkma bir özgüvene sahiptir. Bu özgüvenin kaynağı hem toplumunu tanınması hem de Batı'yı takip edebilmesidir. Dahası Batı'yı takip ederken kavradığı düşünceleri kendi toplumunun gerçekleri ile sınayan Kemal Tahir, bu yüzleştirmeyi romanları ile yapar.

İlk dört cilt olarak tasnif edilen Sanat ve Edebiyat Notları, Kemal Tahir'in Türk dili ve sanatı hakkındaki görüşlerini ifade ederken kendi romancılığının da temel noktalarını açığa çıkarır. 1950 öncesi Notlar, onun erken dönem fikri gelişimi hakkında bilgi edinilebilecek en önemli kaynaklardır. Üç cilt halinde derlenen roman notları onun düşüncelerinin romana dönüşürken geçirdiği evreleri ve çalışma metodolojisini gösterir. Osmanlılık, Batılaşma, Çöküntü, Sosyalizm, Toplum ve Gerçek, Kitap Notları ve Mektuplar da Kemal Tahir'in özgün ve yetkin bir düşünür olarak portresini ortaya koyan ilk elden kaynaklardır.

Notlarda ülkesi hakkında düşünen bir romancının ideolojik, siyasî, tarihî, sosyolojik tespitleri vardır. Selçuklulardan başlayarak Türk toplumunun özgün toplumsal ve ekonomik özellikleri, Tanzimat ile başlayan Batılaşma hareketleri, Osmanlı devletinin yıkılışı ve cumhuriyetin kuruluşunu kapsayan kronolojide Kemal Tahir, birincil kaynaklardan yaptığı okumalarla gerçekçi sonuçlara ulaşır. Bürokrasi, ekonomik ve sosyal yapı, kültür ve dil meseleleri, kurumlar yorumların özgün ve gerçekçi olmasına temel hazırlayan başlıklardır.

Kemal Tahir'in özgün düşüncelerinin takip edilebileceği notlar konusunda Kurtuluş Kayalı, Başkan Sezer, Sezgin Kızılcelik, Ertan Eğribel gibi isimlerin çalışmaları olmasına rağmen notların tekrar gündeme getirilmesi, Türk düşüncesinin gelişimini anlamak adına önemlidir.

Kaynakça

- Coşkun, Sezai. "Kemal Tahir'in Şairliği ve Şiirleri". *İlmi Araştırmalar Dergisi*, 25 (2008): 39-55.
- Dostoyevski, F. M. *Puşkin Üzerine Konuşma: Batı Çıkmazı*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992.
- Hüküm, Muhammed. *Şair Sosyolog: Kemal Tahir*. İstanbul: İthaki Yayınları, 2017.
- Kızılcelik, Sezgin. *Özgün ve Sosyal Bir Teorisyen Olarak Kemal Tahir*. İstanbul: Anı Yayıncılık, 2012.
- Köksal, D. Sümeyye. "Kemal Tahir'in Notlarına Yansıyan Roman Poetikası". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27/1 (2017): 25-42.
- Kayalı, Kurtuluş. *Kemal Tahir'in Entelektüel Portresi*, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2023.
- Tahir, Kemal. *Notlar 1, Sanat ve Edebiyat*. Haz., Cengiz Yazoğlu. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1989a.
- Tahir, Kemal. *Notlar 2 Sanat ve Edebiyat*. Haz., Cengiz Yazoğlu. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1989b.
- Tahir, Kemal. *Notlar 3 Dil Dosyası*. Haz., Cengiz Yazoğlu. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1989c.

- Tahir, Kemal. *Notlar 4 Sanat ve Edebiyat*. Haz., Cengiz Yazoğlu. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1990a.
- Tahir, Kemal. *Notlar 5 1950 Öncesi Şiirler ve Ziya İlhan'a Mektuplar*. Haz., Cengiz Yazoğlu. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1990b.
- Tahir, Kemal. *Notlar 6 1950 Öncesi Cezaevi Notları*. Haz., Cengiz Yazoğlu. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1990c.
- Tahir, Kemal. *Notlar 7 Roman Notları 1: Topal Kasırğa/Darmadağın Olan Devlet*. Haz., Cengiz Yazoğlu. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1990d.
- Tahir, Kemal. *Notlar 8 Roman Notları 2: Batı Çıkmazı*. Haz., Cengiz Yazoğlu. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1991a.
- Tahir, Kemal. *Notlar 9 Roman Notları 3 Patriyot Ömer, Gülen Azap Çıkmazı*. Haz., Cengiz Yazoğlu. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1991b.
- Tahir, Kemal. *Notlar 10 Osmanlılık-Bizans*. Haz., Cengiz Yazoğlu. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1992a.
- Tahir, Kemal. *Notlar 11 Batılaşma*. Haz., Cengiz Yazoğlu. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1992b.
- Tahir, Kemal. *Notlar 12 Çöküntü*. Haz., Cengiz Yazoğlu. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1992c.
- Tahir, Kemal. *Notlar 13 Sosyalizm Toplum ve Gerçek*. Haz., Cengiz Yazoğlu. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1992d.
- Tahir, Kemal. *Notlar 14 Kitap Notları*. Haz., Cengiz Yazoğlu. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1993a.
- Tahir, Kemal. *Notlar 15 Notlar-Mektuplar*. Haz., Cengiz Yazoğlu. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1993b.
- Yıldırım, Yüksel. "Kemal Tahir ve Osmanlılık". *Kemal Tahir 100 Yaşında*. Ed., E. Eğribel & F. Andı. Ankara: TC Kültür Bakanlığı Anma ve Armağan Kitapları Dizisi, 2010: 251-261.